

बालकांच्या खाजगी संस्था / वसतिगृह यांच्यासाठी नियमावली.

महाराष्ट्र शासन
महिला व बाल विकास विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: PIL-२०१४/प्र.क्र. २३५/का-०३
नवीन प्रशासन भवन, तिसरा मजला,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
तारीख: ०२ नोव्हेंबर, २०१५.

प्रस्तावना:-

राज्यातील बालकांच्या कल्याणासाठी कार्यरत अनेक संस्था अनौदणीकृत आहेत. तसेच सदरील संस्था कोणत्याही नियमावलीशिवाय कार्यरत असल्याचे न्यायालयाच्या निदर्शनास आले होते. PIL No. १३४/२०१२ Help Mumbai Foundation & Anr Vs. Chairman Railway Board & ors. along-with PIL No. ५७/२०११ Hindustan Times vs. Maharashtra State & others या न्यायालयीन प्रकरणी मा. उच्च न्यायालय, मुंबई यांनी राज्यातील बालकांच्या विकासासाठी कार्यरत सर्व खाजगी संस्थांसाठी किमान निकष ठरविण्यात यावेत व नियमावली तयार करण्याचे निर्देश शासनास दिले आहेत. मा. उच्च न्यायालयाच्या निर्देशांच्या अनुषंगाने राज्यात कार्यरत बालकांशी संबंधित सर्व खाजगी संस्था / वसतिगृहांसाठी नियमावली तयार करण्याचे शासनाच्या विचाराधीन होते.

शासन निर्णय :-

राज्यातील विविध संस्थांमध्ये दाखल बालकांच्या मूलभूत हक्कांचे उल्लंघन होऊ नये, यासाठी राज्यातील बालकांसाठी कार्यरत सर्व खाजगी संस्था / वसतिगृह यांसाठी नियमावली तयार करणेबाबत शासन निर्णय घेण्यात येत आहे. सदरील नियमावली खालीलप्रमाणे आहे.

बालकांच्या हक्कांचे संरक्षण करण्याच्या दृष्टीने खाजगी वसतिगृहासाठी नियमावली-

१. वसतिगृहाकडे पालकांचे अर्ज छाननी करणेसाठी छाननी समिती असणे आवश्यक आहे.
२. पालकांच्या विनंती अर्जानुसार वसतिगृहांमध्ये बालकांना दाखल करण्यात येईल.
३. मुलांची / मुलींची निवासव्यवस्था स्वतंत्र करण्यात येईल.
४. वसतिगृहांमध्ये मुलांची / विद्यार्थ्यांची व्यवस्था पाहण्यासाठी आवश्यक कर्मचारीवर्ग असावा, ज्यामध्ये वसतिगृह प्रमुख / अधीक्षक, लिपीक, मानद वैद्यकीय अधिकारी, स्वयंपाकी, मदतनीस, सफाई कामगार, रखवालदार, इत्यादींचा समावेश असावा. वसतिगृहांच्या संख्येनुसार कर्मचारी संख्या निकष ठरविण्यात यावेत.
५. वसतिगृहामध्ये खालीलप्रमाणे व्यवस्था असावी-

- अ) बालकांसाठी पुरेशी निवास व्यवस्था (प्रत्येक बालकांसाठी किमान ४० स्क्वे. फू. जागा असावी)
- ब) अभ्यासिका (२५ बालकांसाठी किमान ३०० स्क्वे. फू.)
- क) भोजनहॉल (२५ बालकांसाठी किमान ८०० स्क्वे. फू.)
- ड) स्वयंपाकगृह (२५ बालकांसाठी किमान २५० स्क्वे. फू.)
- इ) अभ्यागतांसाठी हॉल,
- ई) बालकांच्या संख्येनुसार स्नानगृहे , स्वच्छतागृहे असावीत. (७ बालकांना एक स्वच्छता गृह तर १० बालकांसाठी एक स्नानगृह) सदरील स्नानगृहे व स्वच्छतागृहे बंदिस्त व हवेशीर असावीत.
६. वसतिगृहामध्ये जेवणाची व्यवस्था असेल तर बालकांना पोटभर / पुरेसा व पोषक आहार देण्यात यावा. ज्यामध्ये डाळी, कडधान्य, भाज्या, फळे, अंडी, दूध, मांस, मासे इत्यादींचा समावेश असावा. बालकांची समिती गठित करण्यात येऊन रोजचा मेनू ठरविण्यात यावा.
७. पुरेसे, स्वच्छ व निर्जंतुक पिण्याचे पाणी तसेच वॉटर प्युरिफायर असावे.
८. केरकचरा विल्हेवाट, जलनिःसारणासाठी योग्य व्यवस्था असावी.
९. कपडे धुण्यासाठी व सुकविण्यासाठी स्वतंत्र व्यवस्था असावी.
१०. वसतिगृहामध्ये बालकांची / बालिकांची येण्याची व जाण्याची वेळ निश्चित असेल. तसेच गेट रजिस्टरवर नोंद करणे आवश्यक राहिल.
११. महिन्यातून फक्त एकदा बालकास रजेवर घरी जाता येईल.
१२. वसतिगृह सोडणेसाठी / रजेवर जाणेसाठी पालकांची / स्थानिक पालकांची पूर्वपरवानगी आवश्यक. तसेच बालकांचा लेखी अर्ज घेण्यात यावा, ज्यामध्ये जाण्याची व येण्याची वेळ व दिनांक नमूद करून वसतिगृह सोडता येईल.
१३. वसतिगृहाच्या प्रमुखाच्या परवानगी शिवाय बालकांचे नातेवाईक / मित्र मैत्रिणी यांना वसतिगृहामध्ये आणता येणार नाही.
१४. बालकाने ज्या हेतूसाठी प्रवेश घेतलेला आहे, जसे शिक्षण त्यामुळे शैक्षणिक वर्षातील सर्व परिक्षांना हजर रहाणे आवश्यक आहे.
१५. बालकाच्या प्रकृतीमध्ये काही बिघाड झाल्यास त्याचा वृतांत तात्काळ वसतिगृह प्रमुखांना कळविण्यात येईल व प्रथम वसतिगृह प्रमुखांनी सांगितलेल्या मानद / अंशकालीन वैद्यकीय अधिकाऱ्यामार्फत तपासणी करणे आवश्यक राहिल.
१६. बालकाची वसतिगृहात व वसतिगृहाबाहेर वर्तणूक सौजन्याची राहिल.
१७. बालकाचे साहित्य सुरक्षित व व्यवस्थित राहिल याबाबतची सुविधा वसतिगृहात असावी.
१८. वसतिगृहाचे नियम व अटी याबाबतची सर्व माहिती वसतिगृहाच्या दर्शनी भागात लावणे आवश्यक आहे.

१९. वसतिगृहांमध्ये तक्रारपेटी ठेवण्यात यावी.

२०. आधारकार्ड बरोबर बालकांना संलग्न करण्यात यावे.

२१. आदिवासी विकास विभाग, सामाजिक न्याय विभाग, अल्पसंख्यांक विभाग, शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग आणि विधी व न्याय विभाग यांच्या अखत्यारीत येणाऱ्या खाजगी वसतिगृहांमध्ये वरील नियमावलीचे पालन करण्याची जबाबदारी संबंधित विभागाची असणार.

२२. राज्य शासनाच्या कोणत्याही विभागाच्या अखत्यारीत न येणाऱ्या वसतिगृहातील विद्यार्थ्यांना योग्य प्रमाणात सोयी सुविधा न पुरविणाऱ्या, मुलांच्या हक्कांचे संरक्षण न करणाऱ्या, विद्यार्थ्यांचे शारिरिक, मानसिक, सामाजिक, आर्थिक शोषण करणाऱ्या वसतिगृहांवर कारवाई करण्याचे अधिकार आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे यांना असतील.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१५०९०२१२५३२७२५३० असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

म. बा. हजारी

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा.मंत्री, महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
२. मा.राज्यमंत्री, महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. सर्व अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२.
४. प्रधान सचिव, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२.
५. प्रधान सचिव, सामाजिक न्याय विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२.
६. प्रधान सचिव, अल्पसंख्यांक विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२.
७. प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२.
८. प्रधान सचिव, विधी व न्याय विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२.
९. महाअधिवक्ता, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.
१०. महाप्रबंधक, मा.उच्च न्यायालय, मुंबई.
११. सचिव, महाराष्ट्र राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग, वरळी, मुंबई.
१२. आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे.

१३. सर्व उप सचिव, अवर सचिव, कक्ष अधिकारी, महिला व बाल विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१४. सर्व विभागीय महिला व बाल विकास अधिकारी,
१५. सर्व जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी.
१६. निवड नस्ती / का-३